

VADUD MAHMUDNING MUNAQQIDLİK FAOLIYATI

Kumush Toshmatova

FarDU, Filologiya fakulteti

o'zbek tili yo'nalishi 22.92-guruh talabasi

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada jadid adabiy tanqidining shakllanishi jarayonida Vadud Mahmudning munaqqidlik faoliyati ilmiy-estetik jihatdan tahlil qilinadi. Uning adabiy-tanqidiy qarashlari, badiiy asarga yondashuv mezonlari, zamondoshlari ijodiga bergan baholari hamda milliy adabiyot rivojiga qo'shgan hissasi yoritiladi. Shuningdek, munaqqidning ilmiy merosi zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan baholanadi.*

***KALIT SO'ZLAR:** munaqqidlik faoliyati, jadid adabiyoti, Vadud Mahmud, adabiy tanqid, estetik tahlil, badiiy asar, milliy uyg'onish, adabiy jarayon, ilmiy meros.*

***Annotation.** This article examines the critical activity of Vadud Mahmud within the development of Jadid literary criticism. It analyzes his aesthetic views, criteria for evaluating literary works, and his contribution to the development of Uzbek literature. The study also evaluates his legacy from a modern literary perspective.*

***Keywords:** critical activity, Jadid literature, Vadud Mahmud, literary criticism, aesthetic analysis, literary work, national awakening, literary process, scientific heritage.*

***АННОТАЦИЯ.** В статье анализируется критическая деятельность Ваду́д Махму́д в контексте развития джадидской литературной критики. Рассматриваются его эстетические взгляды, подход к анализу художественных произведений и вклад в развитие узбекской литературы. Также даётся современная оценка его научного наследия.*

Ключевые слова: критическая деятельность, джадидская литература, Вадуд Махмуд, литературная критика, эстетический анализ, художественное произведение, национальное пробуждение, литературный процесс, научное наследие.

Adabiy tanqid har bir milliy adabiyot taraqqiyotida muhim o‘rin tutadigan, badiiy tafakkurning yo‘nalishini belgilab beruvchi ilmiy-estetik hodisadir. Ayniqsa, XX asr boshlarida yuzaga kelgan jadidchilik harakati doirasida adabiy tanqid alohida ahamiyat kasb etdi. Bu davrda munaqqidlik faoliyati nafaqat asarlarni baholash, balki jamiyatni ma’rifatga undash, milliy ongni shakllantirish va adabiy jarayonni yo‘naltirish vazifasini ham bajardi. Shu jihatdan qaraganda, Vadud Mahmud o‘zbek adabiy tanqidining shakllanishida muhim o‘rin tutgan yirik munaqqidlardan biridir.

Vadud Mahmudning munaqqidlik faoliyati, avvalo, badiiy asarga chuqur estetik yondashuvi bilan ajralib turadi. U adabiy-tanqidiy maqolalarida asarning faqat mazmunini emas, balki uning shakliy tuzilishini, til va uslubini, badiiy tasvir vositalarini ham sinchiklab tahlil qiladi. Ayniqsa, she’rdagi musiqiy ohang, ichki dard, san’atkorona mukammallik kabi jihatlarga alohida e’tibor qaratadi. Bu esa uning munaqqid sifatida nozik did egasi ekanligini ko‘rsatadi. Munaqqidning qarashlarida islom falsafasi va tasavvuf ta’siri ham sezilib turadi. U badiiy asarni faqat estetik hodisa sifatida emas, balki inson qalbini tarbiyalovchi, ma’naviy olamini boyituvchi vosita sifatida baholaydi. Shu bilan birga, Vadud Mahmud jahon adabiyoti tajribalariga ham tayanadi. Uning maqolalarida Mahatma Gandi va Edgar Allan Poe kabi jahon miqyosidagi shaxslarning nomlari tilga olinishi uning keng dunyoqarashga ega ekanligidan dalolat beradi. Ayniqsa, E. Poning estetik qarashlari munaqqidning nazariy fikrlarini asoslashda muhim manba vazifasini o‘tagan.

Vadud Mahmudning adabiy tanqid sohasidagi faoliyati 1920-yillar adabiy jarayoni bilan chambarchas bog‘liqdir. U bu davrda nafaqat faol ijod qilgan, balki adabiy muhitga bevosita ta’sir ko‘rsatgan. Uning Alisher Navoiy, Fuzuliy kabi mumtoz adabiyot vakillariga bag‘ishlangan maqolalari o‘zining ilmiy qimmatini bilan ajralib turadi. “Navoiygacha turk adabiyoti”, “Alisher Navoiy”, “Fuzuliy Bag‘dodiy”, “Turk adabiyoti tarixi” kabi maqolalari bugungi kunda ham o‘z

ahamiyatini yo‘qotmagan. Munaqqid zamondoshlari ijodiga ham xolis va haqqoniy baho bera olgan. Xususan, Abdulhamid Cho‘lpon ijodiga bildirgan fikrlari uning adolatli tanqidchi ekanini yaqqol namoyon etadi. U Cho‘lponning “Tong sirlari” to‘plamiga yozgan maqolasida shoirning badiiy kamolotini chuqur tahlil qilib, uning she‘riyatidagi falsafiylik, ruhiy kechinmalar va poetik uyg‘unlikni yuqori baholaydi. Bu esa munaqqidning badiiy asarni faqat tashqi jihatdan emas, balki ichki mazmuni orqali baholashga intilganini ko‘rsatadi. Shuningdek, Vadud Mahmud Abdurauf Fitrat ijodiga ham alohida e‘tibor qaratgan.

Uning “Chin sevish” dramasi haqidagi fikrlari, asarning sahnaviy talqini va g‘oyaviy yo‘nalishini chuqur anglagan holda yozilgani bilan e‘tiborlidir. Munaqqid Fitrat asarlarini zamon talablari asosida tahlil qilib, ularning badiiy va ijtimoiy ahamiyatini ochib bera olgan.

Umuman olganda, Vadud Mahmudning munaqqidlik faoliyati ilmiy xolislik, estetik did va keng dunyoqarash bilan xarakterlanadi. U bahs-munozaralarda ham haqiqatni ustuvor qo‘ygan, adabiyotda esa insoniylik, go‘zallik va ma‘naviyatni ulug‘lashga intilgan. To‘g‘ri, uning ayrim maqolalarida ilmiy uslub bilan bog‘liq kamchiliklar uchrashi mumkin, biroq bu holat o‘sha davr adabiy-ilmiy muhitining xususiyatlari bilan izohlanadi. Vadud Mahmud merosini chuqur o‘rganish, avvalo, jadid adabiy tanqidining ichki qonuniyatlarini aniqlash imkonini beradi. Chunki uning maqolalarida adabiy baholash mezonlari aniq tizimga solingan holda namoyon bo‘ladi. U badiiy asarni tahlil qilishda tasodifiy yondashuvdan qochib, muayyan nazariy prinsiplarga tayanadi. Xususan, asarning g‘oyaviy yo‘nalishi, badiiy mukammalligi, til va uslub uyg‘unligi hamda o‘quvchiga ta‘sir kuchi kabi mezonlarni asosiy baholash kriteriyalari sifatida ilgari suradi. Bu esa jadid tanqida ilmiylik va tizimlilikning shakllana boshlaganini ko‘rsatadi. Shuningdek, Vadud Mahmud merosi orqali jadid adabiyotida tanqid va ijod o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ham kuzatish mumkin. U nafaqat tanqidchi, balki ijodkor sifatida ham adabiy jarayonga ta‘sir ko‘rsatgan. Bu holat esa uning qarashlarida nazariya va amaliyot uyg‘unligini ta‘minlagan. Natijada, uning tanqidiy maqolalari quruq nazariy mulohazalardan iborat bo‘lib qolmay, balki real adabiy jarayon bilan chambarchas

bogʻlangan holda shakllangan. Yana bir muhim jihat shundaki, Vadud Mahmud oʻz faoliyatida adabiy tanqidni milliy taraqqiyot bilan uzviy bogʻlaydi. U adabiyotning jamiyat hayotidagi oʻrnini chuqur anglagan holda, badiiy asarlarni baholashda ularning ijtimoiy ahamiyatiga ham alohida eʼtibor qaratadi. Shu orqali u adabiy tanqidni faqat estetik hodisa emas, balki ijtimoiy-maʼnaviy taraqqiyotning muhim omili sifatida talqin etadi. Bundan tashqari, uning merosi bugungi adabiyotshunoslik uchun metodologik manba sifatida ham qimmatlidir. Zamonaviy tahlil usullari — intertekstual yondashuv, kontekstual tahlil, estetik interpretatsiya kabi yoʻnalishlar bilan qiyoslanganda, Vadud Mahmud qarashlarida ularning dastlabki elementlarini koʻrish mumkin. Bu esa uning ilmiy tafakkuri zamonidan ilgarilab ketganini koʻrsatadi.

Shu nuqtai nazardan, Vadud Mahmud faoliyatini oʻrganish nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki hozirgi adabiy jarayonni chuqurroq anglash, adabiy tanqid metodologiyasini boyitish va milliy adabiyot rivojining istiqbollari belgilashda ham muhim ilmiy asos boʻlib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, jadid adabiy tanqidi oʻzbek milliy adabiyotining shakllanishi va taraqqiyotida muhim bosqich boʻlib xizmat qilgan. Ushbu jarayonda munaqqidlik faoliyati faqatgina badiiy asarlarni baholash vositasi boʻlib qolmay, balki jamiyatni maʼrifatga yetaklovchi, milliy ong va tafakkurni uygʻotuvchi kuchga aylangan. Shu nuqtai nazardan, Vadud Mahmud merosi jadid adabiy tanqidining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida alohida eʼtiborga loyiqdir. Vadud Mahmudning adabiy-tanqidiy qarashlari uning chuqur estetik tafakkur egasi ekanligini koʻrsatadi. U badiiy asarni kompleks tarzda — mazmun va shakl birligida tahlil qilgan, adabiyotning ijtimoiy, maʼnaviy va tarbiyaviy ahamiyatini yuqori baholagan. Uning yondashuvida adabiyot faqat sanʼat emas, balki millat ruhini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi muhim omil sifatida talqin etiladi. Shuningdek, munaqqidning jahon adabiyoti tajribalariga tayanishi, estetik qarashlarining kengligi va teranligi uning ilmiy saviyasini belgilaydi. U mumtoz adabiyot bilan zamonaviy adabiyot oʻrtasida mustahkam bogʻliqlikni koʻra olgan va bu ikki qatlamni uygʻun holda tahlil qilgan. Bu esa uning adabiy jarayonni tarixiylik va izchillik asosida

tushunganini ko'rsatadi. Vadud Mahmud merosini chuqur o'rganish nafaqat jadid adabiyoti tarixini to'liq anglash, balki hozirgi adabiy jarayonni ilmiy asosda tahlil qilish uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Uning faoliyati o'zbek adabiy tanqidining shakllanishi va taraqqiyotida mustahkam poydevor vazifasini bajargan va bu meros kelajak tadqiqotlar uchun ham boy ilmiy manba bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nazarov.B,Rasulov.A, Qahramonov.Q, Axmedova.Sh. O'zbek adabiy tanqidchiligi tarixi. - Toshkent, 2012.
2. Vadud Mahmud. Tanlangan asarlar. -Toshkent . Ma'naviyat ,2000.
3. Vadud Mahmud. Adabiy tanqidga bir nazar. - Toshkent , 1924